

e-lankos.lt/erfa

1. SENOJO PASAULIO CIVILIZACIJŲ SUSIDŪRIMAI IR JŲ PALIKIMAS

Temos reikšmingumas

- Civilizacija – istoriškai susiklosčiusi ekonominė ir kultūrinė visuomenės struktūra. Kiekviena civilizacija turi tik jai būdingą vertybių sistemą ir kultūrą (meną, visuomenės santvarką, religiją, karybą), darančią įtaką jos raidai. Šiandien dažnai kalbama apie įvairias civilizacijas, jų vertybes ir interesus.
- Žmonijos rašytinės istorijos pradžia siejama su pirmosiomis civilizacijomis. Jos formavosi didelėse teritorijose, kurios dažniausiai sutapo su Senojo Pasaulio valstybių teritorijomis Viduržemio jūros regione, Vakarų Azijoje ir Vidurio Rytuose. Šių valstybių valdovai turėjo siekių įtvirtinti ir plėsti savo galią sau suvokiamu būdu – ekspansija. Buvo užkariaujamos naujos žemės, jų ištekliai ir gyventojai. Todėl tarp civilizacijų įvykdavo susidūrimų – kildavo karų, kuriuos ilgainiui apipindavo legendos.
- Šie civilizacijų susidūrimai paliko pėdsakų. Kai kuriuos iš jų dar ir šiandien galime aptikti Azijoje, Europoje ir Šiaurės Afrikoje, kiti įsirežė į tautų ir visuomenių atmintį. Kuriuos Senojo Pasaulio civilizacijų susidūrimus bei karus būtų galima išskirti? Kaip išsiaiškinti, kas jiems buvo būdinga? Kaip pamatyti, kas šiandien juos primena?

Graikų ir persų karai: graikų poliai prieš Persiją

Ne kartą esame aptarę, kokie svarbūs buvo valdovai ir valdančiosios dinastijos Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų Europos valstybėse. Valdovo asmuo įkūnijo valstybę ir užtikrino jos stabilumą. O valdančiosios dinastijos tęstinumas, t. y. valdovo sosto paveldėjimas ir perdavimas iš kartos į kartą, saugojo valstybės vientisumą ir stiprino gebėjimą valdyti dideles teritorijas, administruojamas paskirtų valdovui lojalių pareigūnų. Tai buvo būdinga ir daugeliui Senojo Pasaulio valstybių bei civilizacijų. Pirmiausia toms valstybėms, kurių valdovai turėjo neribotą valdžią. VI a. pr. Kr. viduryje senovės Persijos valstybėje įsitvirtino Achaimenidų dinastija (1.1 pav.). Ji pradėjo sparčią Persijos valstybės ekspansiją. VI a. pr. Kr. pabaigoje Persijos valstybė plytėjo nuo Aralo jūros šiaurėje iki Arabijos jūros pietuose, nuo Indo upės rytuose iki Anatolijos (dab. Turkija) ir netgi Balkanų pusiasalio vakaruose (1.2 pav.). Juodosios ir Viduržemio jūrų pakrantėse jau kelis šimtmečius poliuose (miestuose-valstybėse) gyveno graikai. Būtent šiose labiausiai į vakarus nutolusiose milžiniškos Persijos valstybės graikų apgyventose žemėse, graikų poliuose, pačioje V a. pr. Kr. pradžioje prasidėjo bruzdėjimai.

1.1 pav. Achaimenidų dinastijos valdovų nekropolis (laidojimo vieta), Irėnas, VI–V a. pr. Kr.

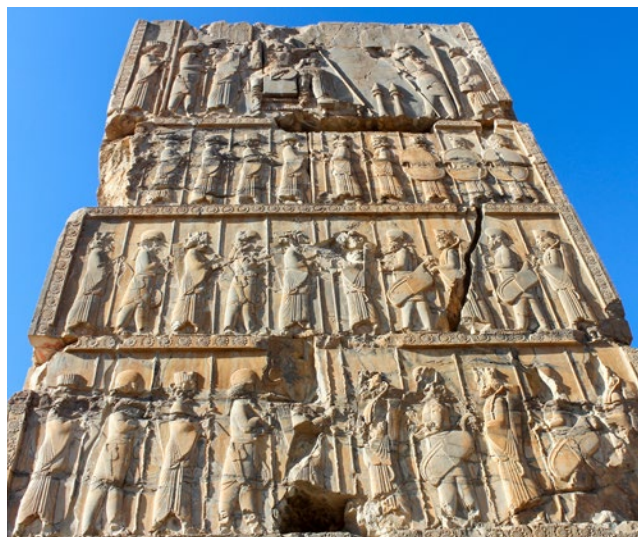
Nors į satrapijas (teritorijos administracinius vienetų) padalyta didžiulė Persijos teritorija buvo administruojama valdovui pavaldžių satrapų, persų užimtose žemėse buvo išlaikoma vietinė visuomeninė ir politinė tvarka. Svarbiausia buvo iš šių žemių surinkti mokesčius. Centrinė Persijos valdžia rėmė ir palaikė lojalius graikų miestų-valstybių pareigūnus, savo statytinius,

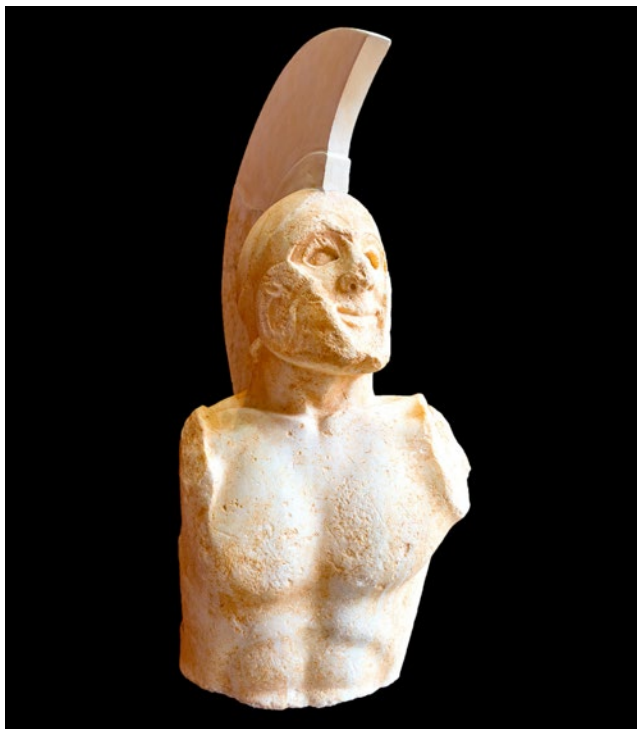
1.2 pav. VI–V a. pr. Kr. sandūroje, valdant Darėjui I, Persijos teritorija buvo didžiausia per visą valstybės istoriją.

paprastai turinčius neribotą valdžią. Dėl vienvaldystės ir nesiskaitymo su gyventojais vietiniai juos vadino tironais (sen. gr. *tyrannos* – viešpats). Paprastai tirono sąvybėmis pasižymintis asmuo pasikeitus aplinkybėms persimeta pas priešus. Būtent taip nutiko ir tą kartą, kai vienam iš tironų nepavyko užkariauti gretimos salos, todėl, bijodamas Persijos valdovo nemalonės, jis pakurstė graikų polius Anatolijoje sukilti prieš Persiją. Viduržemio jūros pakrantėse išikūrę Persijos valdomi graikų poliai susivienijo, tačiau jie buvo per silpni priešintis, todėl kreipėsi pagalbos į stipriausius Balkanų pusiasalyje laisvus graikų polius. Sparta padėti negalėjo, nes neturėjo laivyno. Į pagalbos šauksmą atsiliepė Atėnai – pasiuntė keliolika triremų (irklinių karo laivų). Ši laisvų Atėnų pagalba sukilusiems graikų poliams davė pradžią karams, kurie truko kelis dešimtmečius (V a. pr. Kr. pirmoje pusėje) ir buvo pavadinti graikų ir persų karais. Jau tada graikų autoriai karus su persais suvokė kaip išskirtinį epochos reikšmės reiškinį, civilizacijos ir barbarų (sen. gr. *bárbaros* – svetimšalis, nesuprantamai kalbantis), laisvės ir vergovės, savarankiškumo ir despotijos kovą. Jų žodžiuose būta tiesos, nes senovės Persijos valstybės valdovas turėjo neribotą valdžią, graikų supratimu, didžioji dauguma žmonių jam buvo beiešiai valdiniai, o jis – tarsi dievas. O graikai save laikė laisvais žmonėmis. Be to, Atėnai į kovą su Persijos valstybe įsitraukė ne tik siekdami palaikyti persų valdomus graikų polius, bet ir suprasdami, kad Persijos valstybės ekspansija gali pasiekti ir Atėnus. Juk dar VI a. pr. Kr. pabaigoje Persijos valdovas Darėjas I buvo nusprendęs užimti Europą ir priversti graikų polius pripažinti jo valdžią. Kokius galima išskirti pagrindinius mūšio lauke susidūrusių civilizacijų ir šalių karo eigos bei karybos bruožus? Kaip vyko graikų ir persų karai?

Pirmieji graikų ir persų mūšiai įvyko V a. pr. Kr. pradžioje Egėjo jūroje ir jos pakraščiuose salose. Kelerius metus truko graikų polių sukilimas, tačiau Persijai pavyko jį nuslopinti. Tai lėmė dvi priežastys. Pirmą, Persijos ištekliai buvo nepalyginamai didesni. Antra, graikų poliams trūko organizuotumo, bendro centro ir vadovybės, kuri koordinuotų pasipriešinimą. Graikų polių sukilimas tik trumpam sustabdė Darėją I, siekiantį užkariauti Europą. Netrukus Darėjo I kariuomenė, judėdama sausuma iš šiaurės, užėmė Makedoniją (1.3 pav.). Atsivėrė visas Balkanų pusiasalis ir jame išikūrę stipriausi graikų poliai. Konkuravę ir nesutarę du stipriausi poliai – Atėnai ir Sparta – šios grėsmės akivaizdoje buvo priversti vienyti ir bendradarbiauti. Jiems nespėjus galutinai susivienyti, 490 m. pr. Kr. Persijos laivynas Egėjo jūra pasiekė Euboją, joje išsilaipino apie

1.3 pav. Rinktiniai Persijos kariai, Herodoto vadinti nemirtingaisiais, bareljefas, Persepolis, dab. Iranas, VI–V a. pr. Kr.

1.4 pav. Graikų sunkiojo pėstininko – hoplito – statulos fragmentas, marmuras, V a. pr. Kr. pradžia

1.5 pav. Vaizduojami du graikų kariai – hoplitai

25 000 Persijos karių. Maratono lygumoje Persijos pajėgos susikovė su daug mažesne Atėnų kariuomene, sudaryta iš maždaug 10 000 karių. Atėnų kariuomenės pagrindą sudarė sunkieji pėstininkai – **hoplitai**, kuriais tapdavo laisvi, žemės turintys vyrai (1.4 ir 1.5 pav.). Hoplitai buvo ginkluoti apie dviejų metrų ilgio ietimis, dviašmeniais kalavijais, apskritais skydais ir dėvėjo geležinius arba odinius šarvus. Graikų kariuomenės mūšio organizacinis vienetas buvo falanga – glaudi hoplitų rikiuotė. Atėnų ir jų sąjungininkų kariuomenė, pasinaudojusi tuo, kad sunkioji Persijos kavalerija buvo nutolusi nuo pėstininkų, staigiai puolė persų pajėgas ir jas įveikė. Šią pergalę Atėnams pasiekti padėjo tinkama

taktika: buvo sustiprinti rikiuotės šonai, o vidurys paliktas silpnesnis. Traukdamasis vidurys sudarė tam tikrus spąstus besiveržiantiems persams, juos ėmė supli griaukų rikiuotės šonai.

Graikams pavyko kuriam laikui sustabdyti Persijos ekspansiją į Balkanų pusiasalio gilumoje įsikūrusius graikų polius. Netrukus mirė Persijos valdovas Darėjas I. Tačiau stipri valdančioji dinastija leidžia įkūnyti prancūzų šūkį „Karalius mirė, tegyvuoja karalius!“.

Darėjo I sūnus Kserksas I neatsisakė tėvo siekių plėsti valdas Europoje ir užimti graikų polius. Jis surengė tais laikais sunkiai suvokiamą karo žygį. Milžiniška Persijos kariuomenė iš Azijos per Anatoliją ir Dardanelų sąsiaurį pasiekė Balkanų pusiasalį. Čia sunkiai pereinamoje vietovėje Kserksas I kariuomenei kelią į graikų polių gilumą pastojė Spartos valdovas **Leonidas** (508–480 m. pr. Kr.). Gynybai tai buvo itin palanki vieta – kalnų perėja, vadinama Termopilais. Šioje siauroje kalnų perėjoje Spartos valdovo Leonido vadovaujamos jungtinės graikų polių kariuomenės (apie 7 000 hoplitų) turėjo sulaukyti maždaug dešimt kartų gausesnę (ne mažiau kaip 70 000 karių) priešą kariuomenę. Taigi jėgos buvo nelygios, be to, persų pajėgos atrado kalnų perėją ir patekusios į graikų užnugarį juos apsupo (A šaltinis). Leonido vadovaujami graikai pralaimėjo ir Kserksui I atsivėrė kelias į Balkanų pusiasalio gilumą. Tačiau sėkmė kare itin permaininga. Kserksas I žygyje, be Persijos sausumos kariuomenės, dalyvavo ir milžiniškas karinis jūrų laivynas. Netrukus po Termopilų mūšio įvyko jūrų mūšis. Čia paaiškėjo, kad karių gausa pergalės vis dėlto negarantuoja. Jūrų mūšis vyko tarp rifų, seklumų, salų ir uolėtų krantų. Graikų irkliniai laivai, dar vadinami triremomis, priešingai nei persų laivai, buvo nedideli ir manevringi. Graikams pavyko įvilioti persų laivus į nedidelę įlanką, kurioje buvo sunku manevruoti. Pakilęs vėjas ir didelės bangos persų padėtį dar labiau apsunkino – jų laivai daužėsi vienas į kitą. Pasinaudoję šiomis gamtos sukurtomis aplinkybėmis ir tarp persų kilusia sumaištimi, graikai sutriuškino kelis kartus didesnę priešą laivyną. Šis jūrų mūšis buvo pavadintas Salamino mūšiu. Jis tapo V a. pr. Kr. pirmos pusės graikų ir persų karų lūžiu.

Graikų ir persų karai truko dar kelis dešimtmečius, bet Persija nebeturėjo ankstesnės galios. Šie karai iškėlė Atėnus ir Spartą kaip nugalėtojus, įgavusius didžiausią galią ir autoritetą tarp graikų polių. Atėnai pasistatė galingą karinį ir prekybos laivyną ir kurį laiką dominavo Viduržemio jūroje. Graikų ir persų karų padariniai buvo ne tik politiniai. V a. pr. Kr. suklestėjo Atėnų miesto-valstybės politinis (Atėnų demokratija), kultūrinis (dailė ir architektūra) ir mokslinis (filosofija ir gamtos mokslai) gyvenimas. Atėnuose graikų kultūra pasiekė aukštumą ir ilgainiui peržengė polio ribas. Ji tapo bene plačiausiai paplitusia kultūra Senajame Pasaulyje – ne tik Viduržemio jūros regione, bet ir Azijoje.

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite ne mažiau kaip du Persijos užimtos teritorijos valdymo būdus.
2. Kam – graikų poliams ar persams – labiau sekėsi karo pradžioje? Nurodykite dvi sėkmę lėmusias priežastis.
3. Kurie du graikų poliai buvo svarbiausi graikų ir persų karuose? Nurodykite jų vaidmenis.
4. Kuo baigėsi graikų ir persų karai? Kaip pasikeitė graikų polių padėtis pasibaigus karams su persais?

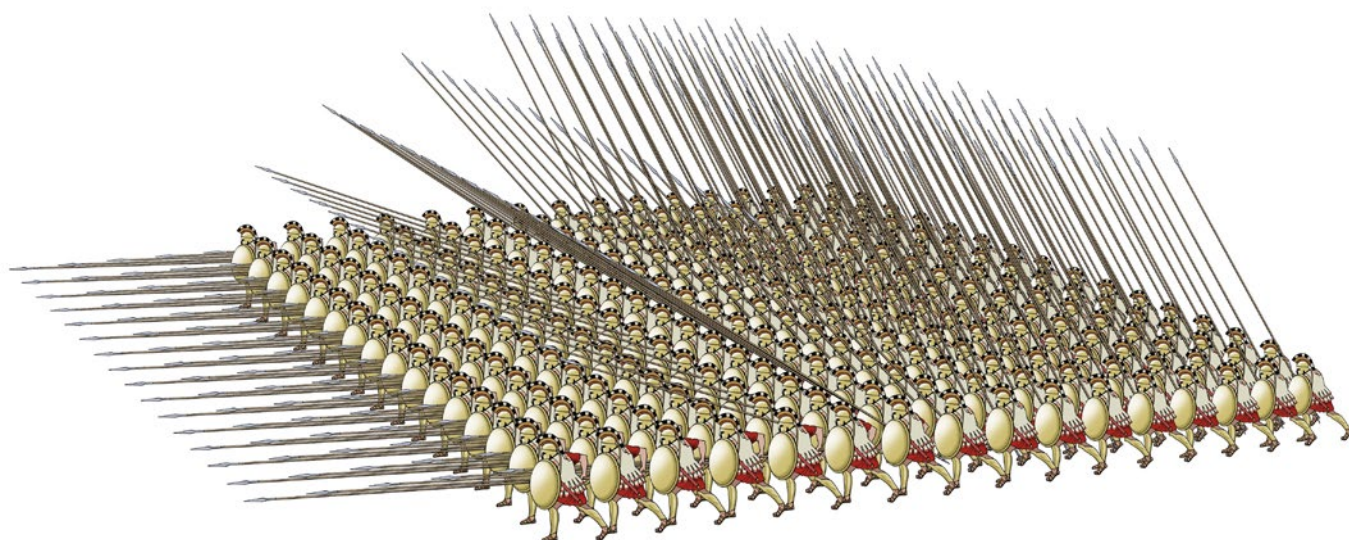
TYRINĖKITE!

Apie graikų ir persų karus sukurtas ne vienas vaidybinis filmas. Pažiūrėkite vieną iš jų ir pateikite ne mažiau kaip po penkis filme pavaizduotus istorinę realybę atitinkančius ir jos neatitinkančius faktus.

Aleksandro Makedoniečio užkariavimų pasekmė – helenizmas

Senajo Pasaulio politinis žemėlapis dažnai keitėsi: kito valstybių sienos ir teritorijos, valdovų dinastijos ir valstybių pavadinimai. Viena ar kita staigiai iškilusi ir didžiulę galią įgijusi valstybė netrukus nusmukdavo, suskildavo ir žlugdavo. Dažnai viena valdovų dinastija, pasiskelbusi amžina, savo kilmę siejusi su dievais ir save laikiusi dieviška, prarasdavo galią ar buvo pakeičiama kita. Minėto Balkanų pusiasalio šiaurės rytuose kelis amžius gyvavo teritorinis darinys Makedonija. Dėl graikų ir persų karų nusilpus Persijos valstybei, Makedonija sugebėjo išsilaisvinti. IV a. pr. Kr. ji iškilė ir pradėjo varžytis su stipriausiais graikų poliais, tokiais kaip Atėnai, Sparta ar Tėbai. Makedonija, kitaip nei dauguma Balkanų pusiasalyje, Viduržemio ir Juodosios jūrų pakrantėse įsikūrusių graikų polių, buvo monarchija. Su kuo susijęs Makedonijos iškilimas? Kaip klostėsi jos likimas ir koks yra jos palikimas?

Makedonijos iškilimas siejamas su IV a. pr. Kr. viduryje sostą paveldėjusiu Pilypu II. Taigi, Makedonijoje buvo įsitvirtinusi ir jau kelis šimtmečius gyvavo valdančioji dinastija. Panaudodamas diplomatiją Pilypas II įtvirtino Makedoniją tarp politiškai regione dominuojančių graikų miestų-valstybių ir savo valstybėje įvykdė karinę reformą. Tai ir tapo Makedonijos pagrindu kilti. Karinę reformą vykdyti baigė ir jos vaisiais pasinaudojo Pilypo II sūnus Aleksandras Makedonietis. Makedonijos karinės reformos esmė buvo ginkluotės ir kovos organizavimo bei taktikos pertvarka. Pėstininkai buvo apginkluoti beveik šešių metrų ilgio ietimis (sarisomis) ir sudarė **falangą** – glaudžią keliomis eilėmis sustojusių pėstininkų rikiuotę (1.6 pav.). Falanga buvo pagrindinis Makedonijos kariuomenės kovos darinys, o jos šonus dengė kavalerija ir pėstininkai, ginkluoti apskritais skydais, lengvesnėmis ietimis ir kalavijais.

1.6 pav. Supaprastinta ir idealizuota makedonų falanga

1.7 pav. Aleksandras Makedonietis mūšyje, romėniška mozaika, Pompėjai, I a. pr. Kr.

Makedonų falanga neabejotinai buvo to meto karybos naujovė. Tačiau ne mažiau svarbi šios karinės reformos dalis buvo mūšio taktika ir organizavimas – glaudesnis skirtingų kariuomenių (pėstininkų ir kavalerijos) veiksmų mūšyje derinimas ir naudojamų ginklų koordinavimas. Remdamasis taip pertvarkyta kariuomene, Pilypas II pradėjo Makedonijos ekspansiją. Vienas iš jo skelbiamų tikslų buvo atkeršyti Persijai už graikams primestą valdžią. Kariams buvo pažadėta dalis būsimo karo grobio ir žemės valdų. Pilypo II užmojus vėliau įgyvendino jo sūnus Aleksandras.

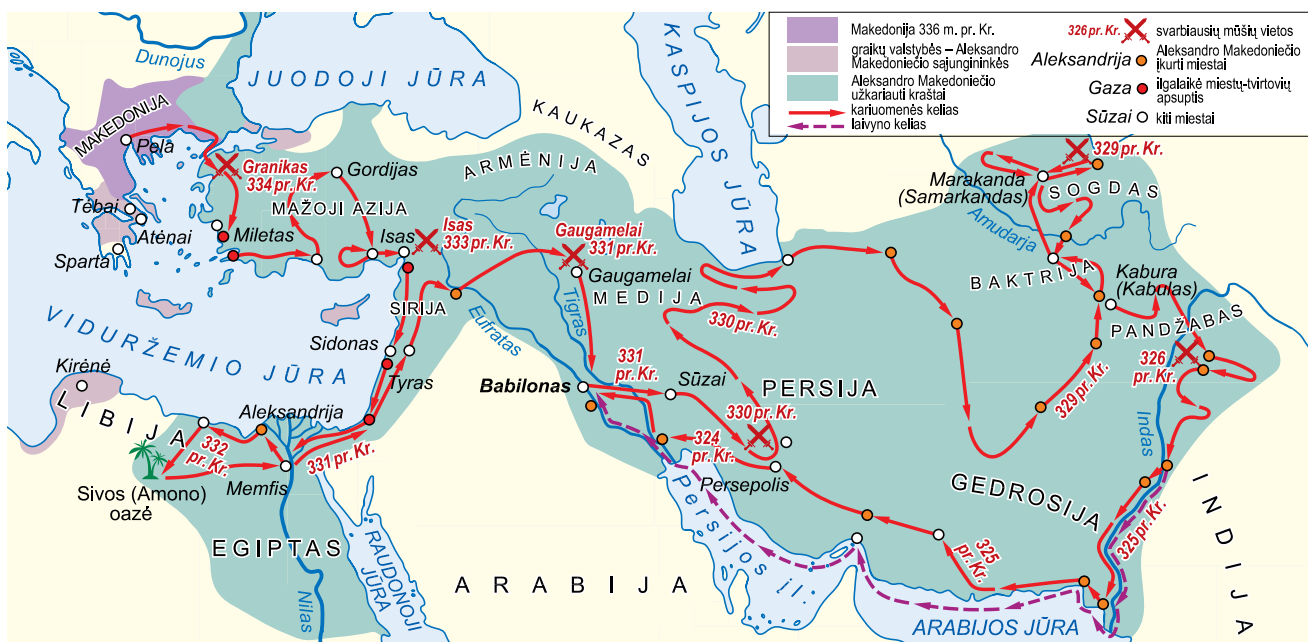
Aleksandras Makedonietis (356–323 m. pr. Kr., 1.7 pav.) Makedonijos valdovu tapo 336 m. pr. Kr., kai buvo nužudytas jo tėvas. Jaunystėje kelerius metus jį mokė ir auklėjo jums jau pažįstamas graikų filosofas Aristotelis, mokęs filosofijos ir įvairių mokslų. Tačiau būsimasis karvedys ir filosofas bendravo neilgai, nes ėmė nesutarti. Vienas iš nesutarimų – Aristotelis laikėsi nuomonės, kad graikai iš prigimties pranašesni už kitas tautas. Makedonas Aleksandras negalėjo su tuo sutikti. Dar tėvui esant gyvam jis pasižymėjo kaip talentingas karvedys. Po Pilypo II mirties armija vieningai pripažino Aleksandrą Makedonijos valdovu. Naujasis valdovas nusprendė pirmiausia susidoroti su priešais Makedonijoje. Galutinai įtvirtinęs savo valdžią gimtinėje, Aleksandras patraukė į pietus – graikų polių gilumą. Jam pavyko priversti graikų polius pripažinti jo viršenybę ir sudaryti sąjungą. Graikų poliuose prievarta įtvirtinusiam savo hegemoniją Aleksandrai atsivėrė Azijos platybės. Kodėl jam turėjo rūpėti Azija? Ne taip seniai Persija buvo primetusi savo valią Makedonijai, o tokį pažeminimą pamiršti sunku. Pasak legendų, Pilypas II kartą pasakęs, kad Aleksandrai Makedonijos per mažai, todėl jis turįs sukurti valstybę, vertą jo vardo. Dabar gali atrodyti, kad tai keistos, stebuklinės pasakos, tačiau tais laikais pasakojimai apie legendinius protėvius, tikėjimas valdančiosios dinastijos dieviškumu ar

valdovui dievų patikėta didinga misija buvo svarbi tikrovės dalis. Tikėjimas tokia tikrove kartais vertė imtis sunkiai suvokiamų žygių ir ekspansijos.

334 m. pr. Kr. prasidėjo didysis Aleksandro žygis į Aziją. Pirmiausia Aleksandras, panašiai kaip prieš pusantro šimto metų į Europą pavergti graikų polių žygiavęs Persijos valdovas Kserksas I, persikėlė per Dardanelų sąsiaurį ir pasiekė Anatoliją. Savo valdžią įtvirtinęs joje, patraukė į Vakarų Aziją ir Egiptą. Čia įkūrė Aleksandrijos miestą (ilgainiui Aleksandrija tapo vienu didžiausių Senojo Pasaulio kultūros ir mokslo centrų). Netoli buvo Tigro ir Eufrato upės, Persijos valstybės širdis – Tarpupis (Mesopotamija). 331 m. pr. Kr. Gaugamelų lygumoje įvyko svarbiausias Aleksandro ir paskutinio Achaimenidų dinastijos valdovo Darėjo III kariuomenių mūšis. Aleksandras ir jo falangų rikiuotės, sudarytos iš makedonų karių ir graikų polių samdinių (iš viso apie 40 000 pėstininkų ir apie 7 000 raitelių), įveikė daug gausesnę daugiatautę Persijos kariuomenę. Šiame mūšyje Aleksandras naudojo sau jau įprastą kovos taktiką: didžiąją kariuomenės dalį sudarančios pėstininkų falangos iš pradžių smarkiai ginas, o reikiamą akimirką į puolimą pasiunčiama sunkioji kavalerija (1.8 pav.). Po šio pergalingo mūšio Aleksandras užėmė svarbiausius Persijos valstybės miestus – Babiloną ir Persepolį. Pastarajame jis atliko simbolinį nugalėtojo ritualą – sugriovė Kserkso I rūmus. Toliau į rytus plytėjo mažai žinomos teritorijos: Vidurinė Azija ir Indija. 326 m. pr. Kr. prie Indo upės Aleksandro ekspansija į Aziją baigėsi. Manoma, kad dėl nuovargio kariai atsisakė toliau žygiuoti. Tuo metu Indijoje buvo liūčių sezonas, upių vanduo smarkiai pakilo ir itin apsunkino kariuomenės žygį. Aleksandras, nors ir laikomas dievišku, buvo priverstas sustoti. 323 m. pr. Kr. jis grįžo į savo valstybės sostinę Babiloną ir netikėtai mirė. Per beveik dešimtmetį trukusį žygį Aleksandras užimtose teritorijose steigė gyvenvietes, vadinamąsias Aleksandrijas, jos tapo graikų kultūros židiniais.

1.8 pav. Iš Gaugamelų mūšio bėgantis Persijos valdovas Darėjas III ir jį besivejanti falanga, ginkluota sarisomis, grindų mozaikos fragmentas, Pompėjai, I a. pr. Kr.

1.9 pav. Aleksandro Makedoniečio sukurta valstybė, IV a. pr. Kr. 4–3 dešimtmetis

Aleksandro Makedoniečio sukurta imperija netrukus po jo mirties suskilo į keletą tarpusavyje kovojančių politinių darinių, tačiau jo užkariautoje erdvėje plačiai pasklido graikų kultūra (1.9 pav.).

Be abejonės, po kiekvieno karo lieka išdeginta žemė ir griuvėsiai, o padariniai jaučiami dešimtmečiais ir šimtmečiais. Kai kada po karų susikūrę politiniai dariniai sudaro sąlygas sklisti užkariautojų kultūrai, ji krašte palieka gilių pėdsakų. Nors Aleksandro Makedoniečio sukurta valstybė pradėjo byrėti tik jam mirus, šioje didžiulėje teritorijoje plačiai pasklido graikų kultūra (dailė, architektūra, kalba, mokslas). Graikų kultūros sklaida liudija šios kultūros universalumą ir prestižą. Pagrindiniu graikų kultūros plėtros kanalu tapo ne tik įkurtos Aleksandrijos, bet ir atsivėrę nauji prekybos keliai, sujungę graikų polius su Azijos platybėmis. Kelis šimtmečius (IV–I a. pr. Kr.) trukęs graikų kultūros sklaidos Aleksandro Makedoniečio užkariauotose teritorijose laikotarpis šiandien vadinamas **helenizmu** (B šaltinis, 1.10 pav.).

Klausimai ir užduotys

1. Su kurio valdovo valdymu siejamas Makedonijos iškilimas? Paaiškinkite, kodėl.
2. Nurodykite ne mažiau kaip tris Aleksandro Makedoniečio valdymo bruožus. Kuris iš jų, jūsų manymu, aiškiausiai atspindi jo politinius siekius? Nuomonę pagrįskite.
3. Ar Aleksandriui Makedoniečiui pavyko įgyvendinti savo politinius siekius? Atsakymą pagrįskite.
4. Kas yra helenizmas? Nurodykite mažiausiai dvi jo ypatybes.

1.10 pav. Uloje iškalto Al Kaznė mauzoliejus (kapavietės) Petroje fasadas. Jo architektūroje galima įžvelgti helenizmo detalių, dab. Jordānija, apie I a. pr. Kr.

Senovės Romos ekspansija

Kai Aleksandras Makedonietis, plėsdamas savo valstybę rytų kryptimi, pasiekė Indo upę, o jo valstybės, nors ir neilgaamžės, teritorijoje sklido graikų kultūra (raštas ir kalba, menas ir mokslas), Viduržemio jūros regiono viduryje, Apeninų pusiasalyje, jau kelis šimtmečius gyvavo senovės Romos valstybė. VI a. pr. Kr. susikūręs Romos miestas III a. pr. Kr. antroje pusėje išaugo į Romos valstybę ir ne tik apėmė Apeninų pusiasalį, bet ir pradėjo plėstis į artimiausias Viduržemio jūros vakarų pakrantes bei salas. Aptardami graikų ir persų karus ir Aleksandro Makedoniečio pergales kalbėjome apie valdovų dinastijas ir konkrečius valdovus, siekusius padidinti savo valdomas teritorijas tais laikais įprasta valstybių gyvavimo praktika – ekspansija. Senovės Romos valstybės raidai ekspansija nebuvo svetima, tačiau jos atvejis sudėtingesnis dėl dviejų dalykų. Pirmiausia, intensyviai savo teritorijos plėtrą ši valstybė pradėjo kaip respublika, tačiau viršūnę pasiekė būdama imperija. Antra, senovės Romos valstybė buvo ilgalaikis politinis ir teritorinis darinys, ne tik turėjęs neįtikėtiną politinę galią ir didžiulę teritoriją, bet ir sukūręs milžinišką kultūrinį palikimą. Kaip senovės Romos valstybės teritorija augo jai vykstant ekspansiją? Kokį šios ekspansijos palikimą galime pamatyti šiaandien? Siekdami atsakyti į šiuos klausimus atkreipsime dėmesį į du didžiausius metų metus vykusius Romos ginkluotus susidūrimus. Per pirmąjį Romą kariavo su Kartagina. Šis civilizacijų susidūrimas su pertraukomis truko daugiau nei šimtą metų ir istorikų vadinamas

Pūnų karais. Per antrąjį susidūrimą Romos valstybė kelis šimtmečius kovojo su Europos gentimis, kurias romėnai vadino barbarais.

Greitai auganti Romos valstybė III a. pr. Kr. susidūrė su Šiaurės Afrikoje įsikūrusia Kartagina. Šiai priklausė Pirėnų pusiasalio pakrantės ir kai kurios Viduržemio jūros salos. Dviejų prie Viduržemio jūros gyvuojančių Senojo Pasaulio valstybių ir civilizacijų susidūrimas virto karu, kuris truko daugiau nei šimtą metų (III–II a. pr. Kr., 1.11 pav.). Galima sakyti, kad tai buvo karas dėl dominavimo Viduržemio jūroje ir jos pakrantėse. Pirmasis dviejų valstybių ginkluotas konfliktas kilo dėl Sicilijos salos. Karo pradžioje romėnams pavyko įsitvirtinti Sicilijoje, nes Kartagina kontroliavo tik dalį salos. Tačiau Kartagina, priešingai nei Roma, turėjo galingą karinį jūrų laivyną, todėl reaguodama į priešiškus Romos veiksmus ėmė blokuoti jos uostus. Siekdama konkuruoti su tokia jūrų valstybe kaip Kartagina, Roma turėjo vienintelę išeitį – pasistatyti galingą karinį jūrų laivyną. Per gana trumpą laiką Roma tapo jūrų valstybe ir mokydamasi iš priešų jūreivystės subtilybių sugebėjo jį įveikti kovoje dėl Sicilijos.

Po kelių dešimtmečių tarp valstybių vėl išplieskė konfliktas. Šįkart kova persikėlė į žemyninę Europą. Kartagina norėjo įsigalėti Pirėnų pusiasalyje ir to siekė jėga. Tačiau ir jos seno priešas – Romos apetitas augo. Šiame dviejų Viduržemio jūros valstybių ginkluotame susidūrimė pasižymėjo Kartaginos karvedys

1.11 pav. Apytikrės Kartaginos ir Romos respublikos teritorijos III a. pr. Kr.

ir valstybės veikėjas **Hanibalas** (247–181 m. pr. Kr., 1.12 pav.). Šiandien Tunisė jis laikomas nacionaliniu didvyriu. Hanibalo tėvas taip pat buvo karo vadas ir dalyvavo pirmuosiuose Kartaginiai nesėkminguose karuose su Romą. Pasak kiek vėliau gyvenusių graikų ir romėnų istorikų, Hanibalas augo ir gyveno mąstydamas apie kerštą amžinam priešui – Romai. Dar kartą įsitikiname, kad netolima praeitis ir jos įvykiai esmingai veikia žmogaus ir netgi vėlesnių kartų gyvenimą. Tai rodo karo vadu tapusio Hanibalo veikla. Iš pradžių jis plėtė Kartaginos teritoriją Pirėnų pusiasalyje, o netrukus susidūrė su savo gyvenimo priešu. Tai buvo neišvengiama, nes Kartaginos ir Romos interesai susikirto būtent Pirėnų pusiasalyje, kur gimė ir užaugo Hanibalas. Dar tėvui esant gyvam jaunas Hanibalas pasižymėjo mūšiuose, tačiau nemarią karo vado ir taktiko šlovę įgijo kovose su Roma. Puikiai suvokdamas tiekimo (šiandien sakytume – logistikos) reikšmę kariuomenei, jis nutarė priešą nugalėti jo teritorijoje. Kadangi Romos valstybė jau buvo išgalėjusi Viduržemio jūroje ir pasiekti jos sausumos teritoriją jūra buvo neįmanoma, Hanibalas ėmėsi to, kas anais laikais atrodė neįtikėtina. Per gana trumpą laiką jo kariuomenė įveikė Alpes ir atsidūrė Apeninų pusiasalyje (C šaltinis). Nugalėjusi romėnus dviejuose mūšiuose, Kartaginos kariuomenė 216 m. pr. Kr. susikovė su pagrindinėmis Romos pajėgomis. Šis mūšis istorijoje žinomas kaip Kanų mūšis. Mūšis įvyko atvirame lauke, romėnai į jį pasiuntė apie 85 000 karių. Hanibalo pajėgas sudarė apie 50 000 karių. Šiame mūšyje Hanibalo pademonstruotus karo vado gebėjimus ir pasirinktą taktiką ir dabar analizuoja būsimoji karybos specialistai. Jis užėmė tokias pozicijas mūšio lauke, kad romėnai būtų priversti kautis tarp kalvų ir upės, smarkiam vėjui į veidus pučiant dulkes. Sumaniai Hanibalo vadovaujami kariai prispaudė priešo kariuomenę prie gamtinių kliūčių, o šonuose išsidėsčiusi kavalerija ją beveik apsupo. Romėnų kariuomenė atsidūrė spąstuose. Puiki kovos taktika ir gebėjimas pasinaudoti gamtos teikiamais pranašumais padėjo Kartaginos kariuomenei su-triuškinti Romos kariuomenę. Tačiau laimėtas mūšis toli gražu nereiškia laimėto karo.

Nors Hanibalo vedama Kartaginos kariuomenė laimėjo Kanų mūšį, Romos respublikos ištekliai buvo didesni. Pasinaudodama kariniu jūrų laivynu ji sugebėjo kare perimti iniciatyvą. Hanibalas netgi buvo priverstas bėgti iš gimtosios Kartaginos po nesėkmingo mėginimo apriboti kilmingų giminių įtaką šalyje. Vėliau, II a. pr. Kr. pirmoje pusėje, aktyviai Viduržemio jūroje prekiaujanti Kartagina atsigavo. Tai nedavė ramybės senam priešui – Romai. Jos visuomenėje ir senate vis garsiau pasigirsdavo balsų, kad negalima taikstyti su ekonomiškai stiprėjančia Kartagina. Mūsų dienas netgi pasiekęs tų laikų Romos politikų šūkis „Kartagina turi būti sunaikinta!“

1.12 pav. Hanibalui priskiriamo biusto detalė ant Tuniso penkių dinarų banknoto, 2013 m.

(lot. *delenda est Carthago*). Negana to, Kartagina buvo apkaltinta pažeidusi susitarimus su Romos respublika. Tai buvo dingstis romėnams pradėti trečiąjį Pūnų karą. Po jo Kartaginos sostinė Kartagina buvo visiškai sunaikinta, o pati valstybė išnyko iš politinio žemėlapio. Šiaurės Afrikos dalis, kurioje buvo susikūrusi Kartaginos valstybė, tapo Romos provincija.

Klausimai ir užduotys

1. Koks buvo Hanibalo vaidmuo per Pūnų karus?
2. Kokios valstybės kovojo Pūnų karuose?
3. Nurodykite Pūnų karų priežastis.
4. Kuo baigėsi Pūnų karai? Nurodykite svarbiausią politinę šių karų pasekmę.

Kova su Europos gentimis

Antrame didžiajame ilgalaikiame ginkluotame susidūrimė, trukusiame kelis šimtmečius, Romos valstybės priešininkės buvo įvairios Europos gentys (germanai, galai ir kt.), romėnų vadintos barbarais. Šį žodį romėnai parėmė iš graikų. Barbarais graikai vadino tuos, kurie buvo ne graikai ir kalbėjo jiems nesuprantama kalba, atrodė nekultūringi. Romėnai barbarais laikė visas to meto Europos gentis, kurios ne tik nemokėjo lotynų kalbos, bet ir neturėjo rašto, gyveno kitaip, laikėsi kitokių papročių. Trumpai tariant, barbarai, pasak

to laiko šaltinių, buvo nesuprantamai kalbantys laukiniai, kurie, kitaip nei romėnai, gėrė gryną, vandeniu neskiesią, vyną. Intensyvi romėnų ekspansija į Europos žemyno gilumą prasidėjo I a. pr. Kristų. Ji sietina su Julijaus Cezario vardu. Iš patricijų giminės kilęs **Gajus Julijus Cezaris** (Gaius Iulius Caesar, 100–44 m. pr. Kr.) buvo valstybės veikėjas ir aukštas Romos pareigūnas. Didžiausią autoritetą ir galią jam pelnė jo kaip karvedžio gebėjimai ir pergalės mūšiuose. Būtent dėl savo karinės šlovės ilgainiui Cezaris igijo beveik neribotą politinę galią. Tai rodo, kokia svarbi Romos valstybėje ir visuomenėje buvo karyba, karo kultūra ir pergalės karuose.

I a. pr. Kr. viduryje Gajaus Cezario vadovaujami Romos respublikos kariuomenės daliniai peržengė Alpes ir atsidūrė kalnų šiaurėje. Būtent Gajaus Cezario legionai nukariavo visas galų žemes ir pradėjo kovą su germanų gentimis, įsikūrusiomis į rytus nuo Reino (D šaltinis). Taip prasidėjo Romos valstybės ekspansija šiaurės kryptimi (šiauriausia užimta teritorija – Didžioji Britanija), ji truko beveik du šimtmečius. Romos respublikos, o vėliau imperijos pergalės lėmė dvi svarbios aplinkybės. Nors galų gentys turėjo vadų, siekiančių jas suvienyti, jie arba nesutarė tarpusavyje, arba pavėlavo imtis bendrų veiksmų, o romėnai, visų pirma Gajus Cezaris, gudriai išnaudojo genčių negebėjimą susivienyti ir veikti strategiškai (1.13 pav.). Antra sėkmingų karų su Europos gentimis aplinkybė – romėnų karo meno, strategijos ir taktikos išmanymas bei išplėtotą karo inžineriją. Romėnai, priešingai nei gentys, su kuriomis jie susidūrė, turėjo karo apgulties mašinų – katapultų, svaidančių akmenis ar padegamąsias statines. Be to, jie gebėjo gana greitai pastatyti pontoninius tiltus, naudojamus kariuomenei skubiai perkelti į kitą upės pusę. O svarbiausia – Roma turėjo reguliariąją kariuomenę, sudarytą iš legionų. Romėnų **legionai** buvo gerai organizuoti, turėjo aiškias pareigas, laikėsi vidinės hierarchijos, drausmės ir vieningai kovėsi mūšio lauke. Trumpai tariant, jie veikė darniai ir tiksliai vykdė nurodymus. Vieną legioną sudarė apie 6 000 karių. Jie buvo suskirstyti į 60 centurijų (lot. *centum* – šimtas). Legiono pagrindas buvo sunkieji pėstininkai, ginkluoti dviejų metrų ilgio ietimis ir pusmetriniais kalavijais. Šie pėstininkai dėvėjo šarvus, šalmsus, turėjo skydus. Sunkiuosius pėstininkus rėmė kavalerija ir lengvieji pėstininkai – lankininkai. Kiekvienas legionas turėjo katapultų ir balistų įtvirtintoms sienoms griauti ar priešų pulkams iš toli apšaudyti. Taigi, palyginti su dažnai stichiškai kovojančiomis gentimis, Romos legionai buvo organizuoti, aprūpinti karo technika ir drausmingi. Įdomumo dėlei reikia pasakyti, kad Gajus Cezaris karuose su galais vadovavo maždaug dešimčiai legionų.

1.13 pav. Paminklas galų vadui Vercingetorigui, pastatytas paskutinio jo mūšio vietoje. Daug vėliau Vercingetorigas tapo galų pasipriešinimo romėnams simboliu, Alezija, Prancūzija, XIX a. pab.

1.14 pav. Paminklas Teutoburgo Miško mūšiui atminti, Detmoldas, Vokietiją, XIX a. pab.

Tačiau ne kartą įsitikinome, kad kiekviena ekspansija anksčiau ar vėliau baigiasi. Svetimos žemės, į kurias Romos valstybė toliau veržėsi, romėnams buvo menkai pažįstamos ir sunkiai prieinamos, nes infrastruktūros, kokia ilgainiui buvo sukurta užkariautose teritorijose, čia nebuvo. Romos legionams dažnai didžiausia kliūtimi tapdavo menkai žmogaus veiklos paliesta gamta: milžiniškos sunkiai įžengiamos girios, pelkės, šlapynės, kalvų ir uolų masyvai. Tokioje gamtoje vietinės gentys jautėsi kaip žuvys vandenyje ir stengėsi nekviesčius romėnus įvilioti į pasalas, užklupti nepasiruošusius, besistengiančius bekelėse įveikti gamtos sukurtas kliūtis. Taigi gamta ir dažnai sėkmės deivė Fortūna palaikė vietinius, kaip antai per Teutoburgo Miško mūšį, įvykusį 9 m. po Kr. Teutoburgo Miške (dab. Šiaurės Vakarų Vokietija, 1.14 pav.). Pasak istorijos šaltinių, tai būta itin miškingos, pelkėtos ir klampios vietovės. Čia pasalą surengė germanai. Pasinaudoję tuo, kad romėnų kariuomenės vilkstinė ištyso kelis kilometrus, legionai nesilaikė tvarkos, vadai ir kariai buvo pakrikę, germanai netikėtai puolė ir sutriuškino tris romėnų legionus,

apie 18 000 karių. Tokiomis aplinkybėmis Romos legionų drausmė ir organizuotumas patirdavo sunkumų. Po Teutoburgo Miško mūšio romėnai toliau į germanų žemes nebesiskverbė ir galutinai sustojo prie Reino ir Dunojaus upių.

Šios upės tapo riba, skiriančia Romos imperiją nuo barbarų genčių. Romėnai siekė apsaugoti nuo barbarų savo teritoriją ir vien natūraliomis, gamtos sukurtomis, kliūtimis neapsiribojo. Kad išsaugotų užkariautas žemes, Romos valstybė turėjo sukurti infrastruktūrą (kelius, paštą) ir užtikrinti jos veikimą. Buvo pradėti statyti **Romos pylimai** (lot. *limes*) – imperijos pasienio įtvirtinimai, sienos. Tai įvairių gynybinių įtvirtinimų grandinė, sudaryta iš žemės pylimo arba akmeninės sienos, griovio ir sargybos bokštų. Šių pasienio įtvirtinimų statybai buvo naudojamos vietoje randamos gamtinės aplinkos medžiagos. Tokią Romos pylimų grandinę reikėjo aprūpinti, todėl išilgai jos ėjo keliai, susiejantys pagrindinius įtvirtinimų punktus – fortus. **Fortai** buvo įtvirtinti gynybos statiniai, įkurti palei pasienio pylimą ir skirti

1.15 pav. Romos imperijos pasienio įtvirtinimų punkto – forto liekanos, Jordanija, IV–V a.

sienai apsaugoti. Juose telkėsi Romos imperijos kariniai daliniai (1.15 ir 1.16 pav.). Dauguma imperijos pasienio įtvirtinimų buvo pastatyti I–II amžiuje, vykstant didžiausiai Romos ekspansijai. Ši gynybinė infrastruktūra apėmė visą imperijos teritoriją, buvo sukurta Didžiojoje Britanijoje, Europoje, Šiaurės Afrikoje, Vakarų Azijoje. Dar ir šiandien galima aptikti šių senovės Romos valstybės ekspansiją liudijančių pėdsakų. Nemaža jų dalis įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą. Tokios ekspansijos įtvirtinimų liekanos verčia susimąstyti apie žmogaus gebėjimą ne tik kurti tūkstančius metų išliekančius dalykus, bet, visų pirma, kelti grobiamuosius karus.

Klausimai ir užduotys

1. Kaip romėnai vadino kitas Europoje gyvenančias tautas? Kodėl būtent taip?
2. Nurodykite ne mažiau kaip du Julijaus Cezario kaip karvedžio bruožus. Kuris iš jų, jūsų manymu, Romos valstybės raidai buvo svarbesnis? Nuomonę pagrįskite.
3. Kokią reikšmę Romos saugumui turėjo gynybiniai pylimai?

1.16 pav. Romos imperijos pasienį nuo germanų antpuolių saugojusio forto liekanos, Einingas, Vokietija, I a. pab.

TYRINĖKITE!

Julijus Cezaris yra palikęs „Galų karo užrašus“. Perskaitykite juos ir parenkite pristatymą apie Julijaus Cezario požiūrį į kitas tautas arba sudarykite įdomiausių jo frazių dešimtuką.

Darbas su šaltiniais

A ŠALTINIS Senovės graikų istorikas Herodotas apie Termopilų mūšį

Termopiluose esantys helenai, persams prisiartinus prie perėjos, išsigandę pradėjo svarstyti, ar nereikėtų atsitraukti. Kiti visi peloponesiečiai siūlė grįžti į Peloponesą ir saugoti Istmą, o Leonidas, pasipiktinusiems fokiečiams ir lokrams atmetus šį pasiūlymą, nutarė likti vietoje ir pasiūsti į polius pasiuntinius su reikalavimu atsiūsti paspirties, nes jų jėgos esančios per menkos medų kariuomenei atremti.

Šitaip jiems svarstant, Kserksas pasiuntė raitą žvalgą ištirti, kiek helenų ir ką jie veikia. Mat jis dar Tesalijoje buvo girdėjęs, esą ten susirinkusi nedidelė kariuomenė ir jai vadovauja lakedemoniečiai [spartiečiai] su heraklidų kilmės Leonidu. Persų žvalgas, prijojęs prie stovyklos, dairėsi, bet nematė visos stovyklos, nes negalėjo matyti tų karių, kurie buvo už atstatytos ir saugomos sienos. Taigi jis matė tik tuos, kurie buvo sargyboje priešais sieną. Tuo laiku ten buvo lakedemoniečiai. Žvalgas stebėjo, kaip vieni jų mankština, kiti šukuojasi plaukus. Tai matydamas, jis stebėjosi ir stengėsi nustatyti jų skaičių, ir, tiksliau nustatęs, nujojo ramiai atgal, nes jį niekas nekreipė jokio dėmesio. Grįžęs Kserksui papasakojo visa, ką buvo matęs.

Išklausius pranešimą, Kserksui pasidarė keista, kad helenai tokiu būdu ruošiasi žūti ir kiek įstengdami žudyti savo priešą. Toks jų elgesys jam pasirodė juokingas, ir jis pasikvietė stovykloje esantį Aristono sūnų Demaratą. Šitam atėjus, Kserksas smulkiai klausinėjo apie kiekvieną dalyką norėdamas suprasti lakedemoniečių elgesį. Šisai atsakė: „Jau ir anksčiau, kai mes išžygiavome į Heladą [Graikiją], aš tau pasakojau apie tuos žmones. Tu juokeisi iš manęs, kai tau kalbėjau numatydamas, kaip bus. Mat labiausiai rūpinuosi, karaliau, tau į akis visada sakyti teisybę. Išklausk ir dabar! Tie vyrai atėjo kovoti su mumis dėl tos perėjos ir tam rengiasi. Toks jų paprotys: kai rengiasi žūtibūtinai kautis, jie puošiasi galvas. Tad žinok: jeigu nugalėsi juos ir tuos, kurie liko Spartoje, tai nebeliks, karaliau, nė vienos tautos, kuri drįstų prieš tave pakelti ranką. Mat prieš tave dabar stovi geriausia Helados valstybė ir narsiausi vyrai.“ <...>

Jie [persai] tikėjosi lengvai nugalėsią. Bet ir jiems, susirėmus su helenais, nė kiek ne geriau sekėsi, kaip kad medams, o lygiai taip pat, nes kovėsi siauroje vietoje ir trumpesnėmis nei helenų ietimis, be to, negalėjo panaudoti kiekybinės persvaros. Lakedemoniečiai kovojo narsiai ir parodė, kad moka gudriai kariauti su neišmanančiais. Gudrumą jie parodė štai kaip: atsukdavo nugaras ir neva imdavo bėgti. Matydami, kad tie bėga, barbarai šūkaudami ir triukšmaudami imdavo vytis, o šie, kai juos beveik prisivydavo, staiga atsisukdavo prieš barbarus ir išžudydavo labai daug persų. Žūdavo ir spartiečių, bet nedaug. Kai visi mėginimai paimti perėją nuėjo niekais, nors puolė ir urmu, ir būriais, persai atsitraukė. <...>

Karaliui nežinant, ką daryt, pas jį atėjo malietis Efialtas, Euridemo sūnus, ir parodė takelį per kalnus į Termopilus, tikėdamasis iš karaliaus gausių dovanų; dėl to buvo sunaikinti ten kovoje helenai.

Herodotas, *Istorija*, iš sen. graikų k. vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Mintis, 1988, p. 424–427.

Klausimai ir užduotys

1. Kas kovojo šaltinyje aprašomame mūšyje?
2. Koks spartiečių elgesys nustebino persus? Kodėl spartiečiai taip elgėsi?
3. Kokį patarimą Kserksui davė Aristono sūnus Demaratas? Kaip manote, kuo jis buvo svarbus?
4. Kam geriau sekėsi mūšyje? Atsakymą pagrįskite šaltinio citatomis.
5. Kuo baigėsi istorijos šaltinyje aprašytas mūšis? Kas lėmė tokią jo baigtį?
6. Pasidomėkite, kuo šaltinyje aprašytas mūšis yra išskirtinis graikų ir persų karų istorijoje.

B ŠALTINIS XIX a. vokiečių istorikas Johanas Gustavas Droizenas (Johann Gustav Droysen) apie Aleksandro Makedoniečio užkariavimų reikšmę ir helenizmą

Aleksandro vardas žymi senosios pasaulio epochos pabaigą ir naujosios epochos pradžią. Sunaikindamas Persijos valstybę, užimdamas teritorijas iki Afrikos dykumų, Syrdarjos upės krantų ir anapus Indo vandenų bei išplėtodamas graikų valdžią ir kultūrą kitų kultūrų tautoms, Aleksandras užbaigia du šimtmečius trukusius graikų ir persų karus – pirmąją istorijoje žinomą didįjį Vakarų Europos ir Rytų civilizacijų susidūrimą – ir duoda pradžią helenizmui.

Istorija nežino jokio kito tokio įspūdingo įvykio: juk niekada iki tol ir vėliau jokia maža tauta nesugebėjo taip staigiai įveikti tokios milžiniškos valstybės ir užkariauto darinio vietoje sukurti naujos valstybės ir tautų gyvenimo formos.

Iš vokiečių k. vertė V. Volungevičius, pagal Johann Gustav Droysen, *Geschichte Alexanders des Großen*, Bd. 1, Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1877, p. 3.

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite du šaltinyje minimus Aleksandro Makedoniečio nuopelnus.
2. Paaiškinkite, kodėl, anot istorijos šaltinio autoriaus, Aleksandro vardas žymi senosios pasaulio epochos pabaigą ir naujosios epochos pradžią.
3. Kuriai kultūros epochai pradžią davė Aleksandras Makedonietis?
4. Kaip šaltinio autorius vertina Aleksandrą Makedonietį? Atsakymą pagrįskite šaltinio citata.

C ŠALTINIS Romėnų istorikas Titas Livijus apie Hanibalo ir jo kariuomenės žygį per Alpes

Hanibalas nuo Druencijos [Diuranso] upės, eidamas daugiausia per lygumą, kur gyveno taikingai nusiteikę galai, atžygiavo prie Alpių. Nors apie jas kareiviai ir anksčiau žinojo iš gandų, kurie nežinomus dalykus paprastai smarkiai išpučia, tačiau dabar, iš arti pažvelgus į kalnų viršūnes ir beveik dangų remiančius sniegynus, į sukrypusias ant uolų prigludusias lūšnas, į gyvulius bei galvijus, tirtančius nuo šalčio, apžėlusius ir apskretusius žmones, visą gyvąją ir negyvąją gamtą, apsitraukusią šerkšnu, – kur kas šurpiautį tat matyti negu išgirsti, – visa tai vėl iš naujo sukėlė jiems siaubą. Vos tik Hanibalo kariuomenė ėmė kopti į pirmąsias kalvas, stūksančiose aukštumose pasirodė susispietę kalniečiai; jeigu jie būtų išsidėstę nepastebėti slėnyje ir iš karto pakilę į kovą, tai Hanibalui būtų sudavę didžiulį smūgį ir privertę bėgti. Hanibalas davė ženklą sustoti, pasiuntė galus išžvalgyti vietovės, o po to, patyręs, kad nėra perėjimo, pasistatė stovyklą tarp visokių skardžių ir prarajų, pačiame erdviausiame slėnyje. Tada, sužinojęs iš tų pačių galų, įsileidusių su kalniečiais į pašnekesius, – jie vieni nuo kitų mažai tesiskyrė kalba ir papročiais, – tarpeklis saugomas tik dieną, o naktį kiekvienas gynėjas smunka į savo lūšną, Hanibalas, vos prašvitus, prisėlino prie kalvų, tarsi ketindamas iš atviros vietos ir dienos metą prasibrauti pro tarpeklį jėga. <...>

Pagaliau, bergždžiai nusikamavus gyvuliams ir žmonėms, Hanibalas Alpių viršūnėje pasistatė stovyklą, prieš tai su didžiausiu vargu nuvalęs parinktą vietą – šitiek sniego teko nukasti ir pašalinti! Po to kareiviai buvo suvaryti prakirsti tako per uolą – vien per ją buvo galima pereiti, o kadangi reikėjo daužyti akmens luitus, tai, nuleidę čia pat didžiulių medžių ir juos apgeniję, ėmė krauti iš jų ant tos uolos milžinišką laužą; pakilus smarkiam vėjui, galinčiam įpūsti liepsną, jį užkūrė ir, užpylę acto ant jau pleškančios uolos, ją tokiu būdu suminkštino. Taip nuo karščio supleišėjusią uolą kareiviai prakapoję geležiniais kirtikliais. <...>

Šitaip tad maždaug Hanibalas pasiekė Italiją, kai kurių istorikų nuomone, po penkių mėnesių nuo išžygiavimo iš Naujosios Kartaginos, Alpes pereidamas per penkiolika dienų. Kiek Hanibalas turėjo kariuomenės, įžengęs į Italiją, istorikai tiksliai nežino. Tie, kurie laikosi didžiausio skaičiaus, rašo buvus šimtą tūkstančių pėstininkų ir dvidešimt tūkstančių raitelių, o kurie mažiausiojo, sako, kad dvidešimt tūkstančių pėstininkų ir šešis tūkstančius raitelių.

Livijus, „Nuo miesto įkūrimo“, iš lotynų k. vertė Janina Mažiulienė, in: *Romėnų literatūros chrestomatija*, sud. Dalia Dilytė, Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 342, 346.

Klausimai ir užduotys

1. Kas Hanibalo kariams kėlė siaubą?
2. Nurodykite sunkumus, su kuriais susidūrė Hanibalo kariuomenė siekdama patekti į Italiją.
3. Kokio dydžio galėjo būti Hanibalo vadovaujama kariuomenė?
4. Kaip manote, kodėl Hanibalas, nepaisydamas sunkumų, siekė pereiti Alpes ir patekti į Romos teritoriją?

D ŠALTINIS Julijus Cezaris apie savo veiklą Galijoje ir planus kovoti su germanais

Pabaigęs karą su germanais, Cezaris nutarė, kad daugybė priežasčių verčia jį persikelti per Reiną. Pati svarbiausia buvo ta, jog matė, kaip lengvai germanai paakinami veržtis Galijon, todėl norėjo, kad jie imtų bijoti dėl savo padėties supratę, jog romėnų tautos kariuomenė ir gali, ir drįsta persikelti per Reiną. Prisidėjo ir tai, kad minėtoji usipetų ir tenkterų raitelių dalis, kuri buvo persikėlus per Mozą [Mozelį] grobti ir ieškoti maisto ir dėl to nedalyvavo kautynėse, pabėgus saviškiams pasitraukė už Reino į sugambrų šalį ir susijungė su jais. Kai Cezaris nusiuntė pas juos pasiuntinius, reikalaujamas išduoti jam tuos, kurie pradėjo karą prieš jį ir prieš Galiją, šie atsakė: romėnų tautos valdžia pasibaigia ties Reinu; jeigu Cezaris mano, kad germanai neteisėtai persikėlė į Galiją, tai kodėl reikalauja, kad už Reino kas nors priklausytų nuo jo valdžios ir galios? Iš gyvenančių už Reino germanų tik vieni ubijai [gentis] atsiuntė pasiuntinius pas Cezarį, užmezgė draugiškus santykius, davė įkaitų ir primygtinai prašė ateiti jiems į pagalbą, nes buvo smarkiai engiami svebų [genties]. <...>

Dėl tų priežasčių, kurias minėjome, Cezaris nusprendė persikelti per Reinę, bet manė, kad keltis laivais nėra saugu ir netinka nei jo, nei romėnų tautos orumui. Taigi, nors dėl plačios, sraunios ir gilios upės tilto statyba žadėjo būti labai sunki, jis manė, kad reikia pasistengti iš visų jėgų, antraip pervesti kariuomenės neverta. <...>

Po dešimties dienų, kai buvo pradėtos gabenti statybos medžiagos, darbas buvo baigtas ir kariuomenė perkelta. Cezaris paliko abiejose tilto pusėse tvirtą apsaugą ir patraukė į sugambrų [genties] valdas. Tuo metu pas jį atvyko pasiuntiniai iš daugelio valstybių. Tiems, kurie prašė taikos ir draugiškų santykių, jis atsakė maloniai ir liepė atvesti įkaitų. O sugambrai nuo pat tilto statybos pradžios susiruošė bėgti, raginami tenkterų ir usipetų, kuriuos buvo priėmę; jie paliko savo šalį, išsigabeno visą savo turtą ir pasitraukė į negyvenamas vietas ir miškus.

Cezaris užtruko jų šalyje keletą dienų, sudegino visus kaimus ir sodybas, nupjovė laukuose visus javus ir, atėjęs į ubijų šalį, pažadėjo jiems savo pagalbą, jei juos spaustų svebai.

Gaius Iulius Caesar, *Galų karo užrašai*, iš lotynų k. vertė Violeta Radvilienė, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 75–77.

Klausimai ir užduotys

1. Nurodykite dvi šaltinyje minimas priežastis, paskatinusias Cezarį persikelti per Reino upę.
2. Kokių sunkumų iškilo Cezariui, sumaniusiam persikelti per Reino upę?
3. Kaip Cezario kariuomenė persikėlė per Reinę? Kodėl būtent taip?
4. Įvertinkite Cezario ir jo vadovaujamos kariuomenės veiksmus Galijoje.

SAMPROTAUKITE!

Remdamiesi vadovėlio medžiaga, pateiktais šaltiniais ir savo žiniomis, parašykite argumentuotą tekstą tema „Graikų ir persų karai, Aleksandro Makedoniečio užkariavimai, Pūnų karai, romėnų kovos su germanais vadinami civilizacijų susidūrimais. Ar pritariate tokiam apibūdinimui?“.

Sąvokos

Falanga (sen. gr. *phalanx* – mūšio rikiuotės eilė) – taktinis karinis darinys, sudarytas iš sunkiųjų pėstininkų, stovinčių vienas šalia kito keliomis eilėmis. Šio karinio taktinio darinio pagrindu IV a. pr. Kr. sukurta makedonų falanga, kurią sudarė kariai, ginkluoti beveik šešių metrų ilgio ietimis (sarisomis).

Fortas (lot. *fortis* – stiprus, tvirtas) – romėnų pasienio gynybos statinys. Paprastai buvo įrengiamas kaip tam tikro pasienio pylimo punktas, kuriame telkėsi Romos karinis dalinys, buvo saugomos maisto atsargos, ginklai, kiti išteklių.

Helenizmas (sen. gr. *hellēnismós* – graikiškumas) – graikų kultūros (kalbos, rašto, dailės, mokslo, architektūros) plėtra, prasidėjusi IV a. pr. Kr. antroje pusėje, kai Aleksandras Makedonietis užkariavo Anatoliją, Vakarų Aziją, Vidurio Aziją, Egiptą. Graikų kultūra Aleksandro Makedoniečio užkariauotose teritorijose sklido IV–I a. pr. Kristų.

Hoplitai (sen. gr. *hoplon* – ginklas) – senovės graikų sunkieji pėstininkai, ginkluoti maždaug dviejų metrų ilgio ietimis, dviašmeniais kalavijais, apskritais skydais. Hoplitų rikiuotės sudarė taktinius karinius darinius – falangas.

Legionas (lot. *legio* – kariuomenė, ginkluotosios pajėgos) – pagrindinis Romos kariuomenės taktinis darinys, sudarytas iš kelių tūkstančių sunkiųjų pėstininkų, kelių šimtų raitelių (kavalerijos), lankininkų. Sunkieji pėstininkai buvo ginkluoti ietimis ir kalavijais. Vieną legioną sudarė apie 6 000 karių. Jie sudarė 60 centurių (lot. *centum* – šimtas), arba 10 kohortų (lot. *cohors* – dešimtoji legiono dalis, pulkas). Nors per visą senovės Romos istoriją legionų skaičius svyravo, galima manyti, kad Romos valstybės kariuomenę sudarė apie 30 legionų, pasklidusių po visą teritoriją.

Romos pylimai (lot. *limes*) – imperijos pasienio gynybos įtvirtinimai, sienos, kurių didžioji dalis pastatyta per intensyvią Romos valstybės ekspansiją I–II amžiuje. Šie gynybiniai įrenginiai žymėjo Romos imperijos ribas ir juosė didelę dalį jos teritorijos (Šiaurės Afrikoje, Vakarų Azijoje, Europoje). Palei juos ėjo keliai, buvo išdėstyti fortai – stebėjimo ir gynybos punktai. Romos pylimų liekanų galima aptikti ir šiandien.